

Р е ц е н з и я

**от акад. Светлана Куюмджиева за доц. д-р СТЕФКА ГЕОРГИЕВА ВЕНКОВА,
кандидат в конкурса за заемане на академичната длъжност „Професор“
по *Музикознание и музикално изкуство*
(Българската църковна и светска музика от края на XIX и началото на XX в.),
професионално направление 8.3. „Музикално и танцово изкуство“**

Биографични данни и изследователска ангажираност. Доц. д-р Стефка Венкова е родена на 29 юни 1971 г. в гр. Габрово. Постъпва на работа в Института за изследване на изкуствата при БАН веднага след защита на дисертационния си труд през 2009 г. Преди това работи като учител по музика в различни училища, преподавател по музикална история и музикална педагогика в Нов български университет, корепетитор и диригент. Още като докторантка, доц. Венкова започва да се занимава с проблематиката на музиката на Католическата църква от източен обряд в България, която става основа на дисертацията ѝ. Тази проблематика е неразработена в българското музикознание и за първи път подробно и задълбочено се изследва от нея. С риск да повторя нещо, което и преди съм казвала, ще подчертая, че подобно изследване се оказва особено трудно, поради нерадостната съдба на тази църква. Повече от 60 г. дейността ѝ се развива извън пределите на българските земи – в Цариград, Одрин и Солун, поради което и документацията, свързана с нея, е разпръсната на различни места. Всъщност дейността ѝ в страната започва едва през 1926 г., когато в София се открива Католическа църква от източен обряд и за по-малко от 20 г. такива църкви започват да функционират в отделни български градове. Активността им продължава някъде до 1950 г., когато дейността им се прекъсва през тоталитарния режим за почти 40 г., за да се възстанови отново след 1989 г. На упоритата и последователна работа на доц. д-р Стефка Венкова дължим реконструирането на „разпокъсаната“ история на музиката на Католическата църква от източен обряд и на нейните представители. Това е неин личен принос. Тя успява да издири, систематизира и класифицира оцелелите във времето ръкописни и печатни материали и документи, запазени през годините на различни места. Постига го чрез обширни теренни проучвания в енориите на Католическата църква от източен обряд из цялата страна, чрез интервюта с различни информатори и чрез всестранно проучване на съхранените архивни документи и материали. Цифрата на събраните материали е много внушителна, особено като се вземе предвид, че не е имало един общ сформиран архив за дейността на тази

институция. И това, което е особено ценно в работата на д-р Венкова е, че възстановява историята на музиката на Католическата църква от източен обряд изцяло по неизвестен или много малко известен изворов документален материал. Историята на музиката на тази църква се разкрива пред нас обективно обоснована и максимално убедителна. И още нещо, д-р Венкова се стреми да представи изследваната от нея музика възможно най-цялостно и в нейната комплексност. Както е известно, именно в Католическата църква от източен обряд, и в частност в нейната музика, си дават „среща” двете големи културни традиции – източноправославната и западнокатолическата така, както те са достигнали до нас през XX в. Какво се взима от едната и какво от другата, как то се конституира и асимилира в цялостния ритуал, какво се добавя и кое собствено е българското в музиката на българската Католическа църква от източен обряд са въпроси, на които авторката търси отговор в своите изследвания. В публикациите ѝ като цяло, се засягат два значими аспекта, важни както за българската, така и за международната музикологична наука: първият е насочен към проучване динамиката на музикалните дейности като практика и репертоар, с дейци, формации и музикално образование, а вторият – към проучване на специфичния облик на музиката като „съжителство” от източна и западна певческа традиция. Ценно постижение са направените идентификации на редица ръкописи по отношение на авторство, съставителство, време на създаване и пр. Тези идентификации са основополагащи за реконструирането на събитията и личностите в музикалната история на Католическата църква от източен обряд, и по-конкретно, за дейността на църковните хорове и изпълнявания от тях репертоар в миналото и днес, за привеждането в известност на неизвестни авторски творби и преработки, както и за уточняването на работилите в тази църква музикални дейци – композитори, диригенти, певци и пр. Приведените сведения в това отношение са приноси. Между личностите, работили в Католическата църква от източен обряд и оставили следа в българската музикална история, са Николай Ив. Николаев и синът му Апостол Николаев-Струмски. На техния живот и дейност, незаслужено забравени, са посветени редица изследвания на доц. Венкова, включително и представеният хабилитационен труд за Николай Ив. Николаев в настоящия конкурс.

Във времето от доцентурата през 2015 г. до сега доц. д-р Венкова, освен хабилитационния труд, има публикувани още 28 статии и студии – 25 в България и 3 в чужбина. За конкурса са представени 13 статии и студии – 11 в България и 2 в чужбина (в Познан и от CERF, т.е. Central Emergency Response Fund), 18 доклада – 8 на

национални форуми (в София и Стара Загора), 7 на международен форум (в София, Познан и Белград) и 3 на форуми с международно участие (в София и Шумен). Изброени са 31 цитирания. Цялата представена дейност е многозначима като тематика и достатъчна като обем за участие в конкурса за професор.

Публикации и приноси. В **хабилитационния си труд** „Изграждане на новия музикален живот в България. Делото на Николай Ив. Николаев (1852–1938)“ (274 стр.) доц. Венкова в 6 глави реконструира жизнения и творческия път на Николай Ив. Николаев. Тя установява авторството на редица негови произведения, неизвестни досега, и проучва творчеството му в цялостен исторически и теоретичен план. Очертава процесите, които се извършват при формирането на новия музикален живот в България в края на XIX и началото на XX в. Многогранната музикална дейност на Николай Ив. Николаев се разглежда във връзката ѝ с ключови за българската музикална култура тенденции. Акцент е поставен върху институциите, с които той свързва дейността си – Българския музикален съюз (днес Съюз на българските музикални и танцови дейци), на който е председател от 1904 до 1928 г., а след това и почетен председател до края на живота си, Музикалното училище, Българската оперна дружба и др.

Сумирано, приносите на труда виждам в следното. *Първо*, за първи път се реконструира жизненият и професионален път на Николай Ив. Николаев, като се предлага периодизация на творческата му дейност; *второ*, изтъква се ролята му за утвърждаването на многогласното хорово пеене, за цялостна реформа на българската църковна музика в търсене на „истинското българско църковно пеене“, както и подкрепата му за създаването на нови многогласни църковни композиции от български автори; *трето*, музикалното му дело се разглежда на фона на формирането на обществения музикален живот в столицата и на първите професионални български музикални институции – Българския музикален съюз, Музикалното училище и Българската оперна дружба; *четвърто*, за първи път се изследва дейността на Българския музикален съюз в контекста на израстването му като първа по обхват и значимост национална музикална организация: посочват се важните резултати, постигнати от Съюза, както и влиянието им върху музикалния живот, като се акцентира върху ролята на Николай Ив. Николаев в качеството му на негов председател за прокарването на новите идеи за развитието на църковната музика в България; и *пето*, за първи път се представят образци на публицистичното му перо и се привежда в известност неговата кореспонденция.

Като цяло, хабилизационният труд на д-р Венкова е иновативен. Реконструирани са живота и дейността на един значим български музикант, работил близо 60 години за утвърждаването на новата българска професионална музика. Богато е документирана активната му и многостранна дейност в културния и обществен живот на страната, очертано е мястото му сред останалите композитори на църковна и светска музика. Аргументирано се заключава, че музиката на Николай Ив. Николаев се включва в актуални търсения при изграждането на родна многогласна църковна музика посредством индивидуален авторски стил. Не може да не се подчертае, че и публикуваният снимков материал в книгата е особено ценен.

Представените 13 статии и студии в конкурса са систематизирани в четири тематични групи: 1) Българската църковна музика от средата на XIX и първата половина на XX в.; 2) Религиозните/духовните песни в българската църковна музика; 3) Първи музикални институции в България; и 4) Архиви и архивни сбирки с църковна музика.

В първата тематична група с представени четири публикации, се подчертава важната роля на Николай Ив. Николаев за църковната музика у нас в качеството му на църковнохоров диригент и председател на Българския музикален съюз. Подчертано е, че той е инициатор и реализатор на новите идеи по отношение на въвеждането и утвърждаването на многогласната хорова църковна практика, като с творчеството си дава пример за облика на новата авторска многогласна църковна музика (*Nikolay I. Nikolaev and His Role in the Development of Bulgarian Church Music (Late Nineteenth – Early Twentieth Century)*). – In: *In Singing Dialogue with God. Rediscovering the masters of Orthodox liturgical chant of the last two centuries. Paris: Editions du CERF, 2024, 323-340*). Конкретно е дискутирана работата на Николай Ив. Николаев в Българския музикален съюз по реформирането на българската църковна музика чрез замяната на източното едногласно пеене с напеви от репертоара на „Болгарский роспев“ (*Българският музикален съюз и църковната музика у нас през първата половина на XX век. – В: Българско музикознание, 4, Институт за изследване на изкуствата, БАН, 2022, 3-28*). В отделно проучване е очертана дейността на двама музиканти, представители на двата обредни клона в Католическата църква от източен обряд, западен и източен, практикували музика в български институции – отец Доменико Мартелети (1810–1883), доминикански монах, органист и диригент, работил в пловдивската катедрала „Свети Лудвиг“, и отец Томаш Бжеска (1818–1900), възкресенец, учител по музика и композитор на църковни произведения, директор на Българската католическа гимназия

в Одрин (1867–1883), основател и диригент на училищния хор, автор на първата източнокатолическа Златоустова литургия у нас (*Многогласната богослужебна музика в Католическата църква в България (30-те–80-те години на XIX в.)*. – В: *Музикалната дейност на енциклопедиста Добри Войников (1833-1878)*. Шумен, 2019, 117-128).

Във **втората тематична група** са представени три публикации. Разглеждат се културноисторическите предпоставки за появата и развитието на религиозните песни в православната традиция в България от края на XIX и първата половина на XX в. Като особено важно се откроява навлизането на западноевропейския тип песенност чрез тях, което оказва влияние върху училищните песни с религиозно съдържание. От 20-те години на XX в. започва създаването и публикуването на музикален репертоар за дейността на християнските братства, който е различен от практикувания дотогава традиционен богослужебен репертоар. Очертана е голямата заслуга в това отношение на Петър Динев, публикувал два сборника с религиозни песни (*Предпоставки за появата и развитието на православните религиозните песни в България от края на XIX и първата половина на XX век*. – В: *Изкуствоведски четения 2024, модул „Ново изкуство“ – Изкуство и история, 2025, 338-344*). В тази група проучвания са представени и песнопения, посветени на честването на новопровъзгласените за блажени мъченици на Католическата църква в България, жертви на атеистичния тоталитарен режим в България (1944–1989). Песнопенията са създадени през последните три десетилетия след беатификацията на епископ Евгений Босилков през 1998 г. и на отците Камен, Йосафат и Павел през 2002 г. Акцент е поставен върху спецификата и използването на песнопенията в двата обряда на Католическата църква в България, като са проследени техните прилики и отлики във връзка с установената традиция (*Мъченичество и святост: песнопения, посветени на новите блажени на Католическата църква в България*. – В: *Zabójstwo po słowiańsku, Polska Akademia Nauk, Instytut Filologii Słowiańskiej UAM, 2024, 275-286*). В отделно изследване са разгледани полски духовни песни, част от репертоара на Католическата църква в България. Аргументирано е посочено, че духовните песни са ярък пример за осъществяването на културен трансфер, преминал през различни равнища – религиозно, конфесионално, национално и универсално (*Полски духовни песни в българската източнокатолическа музика*. – В: *Български фолклор, 4, 2021, 446-459*).

В **третата тематична група**, свързана с проучването на важни музикални институции в България, са цитирани четири публикации. Представена е новооткрита информация за първите музикални дружества в столицата, които се явяват своеобразни

предшественици на Българския музикален съюз. Фокусът е върху дейността на Певческия и Филхармоническия клон на дружество „Славянска беседа“ (1880), Първото българско музикално дружество в София (1893) и Първото сдружение на професионалните музиканти (1901, преименувано година по-късно, през 1902, на Първа спомагателна музикална дружба „Цар Давид“) (*Българският музикален съюз и началото на организирания музикален живот у нас. – В: 90 години Съюз на българските композитори. Съюз на българските композитори, 2024, 9-23*). В друга публикация се разглеждат предпоставките за създаването на Българския музикален съюз, дискутира се политиката на неговата дейност, представят се накратко музикалните конгреси и взетите на тях решения. Уточняват се някои разминавания в данните, свързани с историята на Съюза, открити в по-ранни музикологични източници. Посочват се важните резултати, постигнати от членовете му като сформирана национална организация, както и влиянието на дейността му върху културния живот у нас (*Българският музикален съюз: първата национална музикална организация. – В: Българско музикознание, 2, 2023, 57-77*). В проучванията от тази група е включена и Държавната музикална академия, като се дискутират събитията около създаването ѝ през 1921 г., разгледани през призмата на ролята и приноса на Българския музикален съюз и на членуващите в него музиканти от началото на XX в. (*Българският музикален съюз и неговата роля за създаването и развитието на Държавната музикална академия. – В: XI Академични пролетни четения, 2021, 74-83*).

В последната, **четвърта тематична група**, посветена на архивите с църковна музика, са цитирани две публикации. В първата е представена информация за открити сбирки от църковна музика в църковни архиви и нототеки към православни и източнокатолически храмове в България (*Православни религиозни песни и източнокатолически духовни песни, съхранени в църковни архиви: наблюдения и сравнения. – В: Изкуствоведски четения 2025, модул „Ново изкуство“ – История и архиви, 2026, 320-331*). Във втората публикация се разглежда историята на създаването, систематизирането и каталогизирането на архив „Църковна музика“, част от Архив „Музика“ на Института за изследване на изкуствата при БАН. Целта на проучването е да се представи спецификата на архива в неговата цялост. Дискутирани са обособените му три подраздела – Фоноархив, Каталог „Църковна музика“ и Материали на хартиен носител (*Архив „Църковна музика“ в Института за изследване на изкуствата при БАН: история, систематизиране, изследователски аспекти. – В: Българско*

музикознание, „Изкуствознание, архиви и интернет: история и перспективи“, извънреден брой 2, 2021, 72-86).

Всички представени документи и материали са прилежно подредени и систематизирани. Езикът на публикуваните материали е ясен и стегнат. Изложените факти и направените изводи са убедително аргументирани.

Заклучение. Като цяло изследователската работа на доц. д-р Венкова продължава да запълва една ниша в познанията ни по важна проблематика в българското музикознание, реконструирайки цяла област в него, за която доскоро много малко се знаеше. При това тази ниша се запълва чрез новооткрити оригинални документи и материали, чието систематизиране и класифициране следва определена научна методика, изработена от самата д-р Венкова и това, пак ще подчертая, е неин личен значим принос в българското музикознание, а не по-малко и в чуждото, което се занимава с проблематиката на музиката на Католическата църква от източен обряд. Работата на д-р Венкова е задълбочена, сериозна, коректна и последователна. Може да се каже, че тя поставя научна традиция в проучването и представянето на една дълго negliжирана област, каквато е историята, теорията и практиката на музиката на Католическата църква от източен обряд в България и нейните представители.

В резултат на всичко казано убедено препоръчвам на уважаемия Научен съвет да избере доц. д-р Стефка Георгиева Венкова на академичната длъжност „Професор“.

4 октомври 2026 г.